

Статистика, учет и аудит, 1(100)2026. стр. 191-207
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2026.-1.14>

Қаржы
FTAMP 06.71.63
ӨОЖ 330.15.132

ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ, КОГНИТИВТІК БҰРМАЛАУЛАР ЖӘНЕ ШОБ РЕСУРСТАРЫН БАСҚАРУ ТИІМДІЛІГІ: ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ ДЕРЕКТЕРІ НЕГІЗІНДЕГІ ТАЛДАУ

*Б. Сиязбекқызы, М.У. Даурбаева, И.И. Шевченко, Э.Е. Жусипова**

М. Ауэзов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

**Corresponding author e-mail: elmira_zhusipova@mail.ru*

Аңдатпа. Қазақстандағы шағын және орта кәсіпкерліктің рөлі артып келе жатса да, кәсіпкерлер қаржылық шешімдерді рационалды қабылдауда қиындықтарға ұшырайды. Бұл қиындықтардың себебі ретінде қаржылық сауаттылық деңгейінің жеткіліксіздігі мен мінез-құлықтық қателіктердің, оның ішінде артық сенім, тәуекелге бейімділік, прокрастинация және қаржылық ақпаратқа назар аударудың шектеулі болуы сияқты когнитивтік және эмоционалды факторлардың әсері қарастырылды. Мақалада Түркістан облысы деректері негізінде шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінде қаржылық сауаттылық пен мінез-құлық факторларының қаржылық ресурстарды басқару тиімділігіне әсері жан-жақты қарастырылады. Қазіргі экономикалық жағдайда шағын бизнес субъектілері қаржылық шешімдерді ұтымды қабылдау және ресурстарды тиімді пайдалану қажеттілігіне жиі тап болады, бұл олардың қаржылық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігіне тікелей әсер етеді. Осыған байланысты зерттеудің мақсаты – кәсіпкерлердің қаржылық сауаттылық деңгейі мен когнитивтік және мінез-құлықтық бұрмаланулардың қаржылық шешімдер қабылдау процесіне және қаржылық ресурстарды басқару тиімділігіне ықпалын эмпирикалық тұрғыдан бағалау болып табылады. Зерттеу барысында шағын бизнестің әртүрлі салаларын қамтитын 316 кәсіпкер арасында сауалнама жүргізіліп, алынған мәліметтер корреляциялық және регрессиялық талдау әдістері арқылы өңделді. Талдау нәтижелері қаржылық сауаттылық деңгейі мен қаржылық ресурстарды басқару тиімділігі арасында айқын оң байланыс бар екенін көрсетті. Сонымен қатар, тәуекелге бейімділік, шамадан тыс өзіне деген сенімділік және шешімдерді кейінге қалдыру сияқты мінез-құлықтық факторлардың қаржылық шешімдердің ұтымдылығына теріс әсер ететіні анықталды. Зерттеу нәтижелері қаржылық сауаттылықты арттыру және мінез-құлықтық факторлардың теріс әсерін төмендету шағын кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын нығайтуға, ресурстарды тиімді пайдалануға және басқарушылық шешімдердің сапасын жақсартуға ықпал ететінін көрсетеді.

Түйінді сөздер: қаржылық сауаттылық, мінез-құлықтық факторлар, қаржылық ресурстарды басқару, шағын кәсіпкерлік субъектілері, Қазақстан, тиімділік, когнитивтік қателіктер.

Негізгі ережелер. Зерттеу көрсеткендей, кәсіпкерлердің қаржылық сауаттылығы Қазақстандағы шағын кәсіпорындардың қаржылық ресурстарын басқару тиімділігін анықтайтын негізгі фактор болып табылады. Қаржылық сауаттылықтың жоғары деңгейі қаржылық шешімдерді ұтымды қабылдауға, рентабельділікті, өтімділікті және бизнестің тұрақтылығын арттыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, шамадан тыс сенімділік, тәуекелге

Cite this article as: Siyazbekkyzy B., Daurbaeva M.U., Shevchenko I., Zhussipova E.E. Financial literacy, cognitive biases, and the efficiency of resource management in smes: evidence from the Turkestan region. *Statistics, accounting and audit*. 2026, 1(100), 191-207. (In Kaz.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2026.-1.14>

бейімділік және кейінге қалдыру сияқты мінез-құлық бұрмаланулары шешімдердің ұтымдылығына теріс әсер етеді және ресурстарды пайдалану тиімділігін төмендетеді. 316 кәсіпкердің сауалнамасы нәтижесінде алынған эмпирикалық деректер қаржылық сауаттылықтың жоғары деңгейінің үйлесуі және мінез-құлық факторларының теріс әсерін азайту қаржылық тиімділікті едәуір жақсартады және шағын кәсіпорындардың тұрақтылығын нығайтады.

Кіріспе. Шағын кәсіпкерлік Қазақстанның экономикалық жүйесінің маңызды элементі болып табылады, халықты жұмыспен қамтудың едәуір бөлігін қамтамасыз етеді, инновациялық белсенділікті ынталандырады және орнықты ұлттық экономиканы қалыптастыруға ықпал етеді. Жаһандану, бәсекелестіктің күшеюі және қаржы нарықтарының тұрақсыздығы жағдайында шағын бизнес жылдам және негізделген басқару шешімдерін қабылдау қажеттілігіне тап болады. Қаржылық ресурстарды тиімді басқару шағын бизнестің тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторына айналады, ал қаржылық жоспарлау мен ресурстарды пайдаланудағы қателіктер рентабельділіктің төмендеуіне, өтімділіктің нашарлауына және қаржылық тәуекелдердің артуына әкелуі мүмкін.

Зерттелетін проблема экономиканы әртараптандыруда және оның тұрақтылығын арттыруда стратегиялық рөл атқаратын ШОБ секторын дамытуға және қолдауға бағытталған ұлттық экономикалық саясат аясында ерекше өзектілікке ие болады. Сонымен қатар, кәсіпкерлердің едәуір бөлігі қаржылық сауаттылық деңгейінің жеткіліксіздігіне және мінез-құлық факторларының әсеріне байланысты ұтымды қаржылық шешімдер қабылдауда қиындықтарға тап болады. Ең көп таралған бұрмаланулардың қатарына ресурстардың тиімділігін төмендететін және кәсіпорындардың тұрақты дамуына кедергі келтіретін шамадан тыс өзіне деген сенімділік, тәуекелге бейімділік, кейінге қалдыру және қаржылық ақпаратқа шектеулі назар аудару жатады.

Осы мәселелердің маңыздылығына қарамастан, Қазақстанда жүргізіліп жатқан зерттеулер қаржылық сауаттылық пен мінез-құлық аспектілерін жеке қарастырады немесе ұлттық шағын бизнестің ерекшелігін ескермейді, бұл білім алшақтығын тудырады және практикалық ұсыныстарды әзірлеу мүмкіндіктерін шектейді. Осыған байланысты шок қаржылық ресурстарды басқарудағы қаржылық сауаттылық пен мінез құлықтың бұрмалануының өзара әрекеттесуін кешенді зерттеу ерекше маңызға ие болады.

Зерттеудің эмпирикалық базасы шағын бизнестің әртүрлі салаларындағы 316 кәсіпкердің сауалнамасы негізінде қалыптасады, бұл ШОБ ұлттық секторына тән нақты заңдылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Алынған нәтижелер қаржылық сауаттылық деңгейін арттыруға, мінез-құлық факторларының теріс әсерін азайтуға және шағын кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын нығайтуға бағытталған практикалық ұсынымдарды әзірлеу үшін негіз жасайды, Бұл бизнес үшін де, Қазақстандағы ШОБ-ты қолдаудың мемлекеттік саясаты үшін де маңызды қолданбалы мәнге ие.

Әдебиеттерге шолу. Кәсіпкерлердің қаржылық сауаттылығы қазіргі экономикалық әдебиеттерде қаржылық ресурстарды басқарудың тиімділігі мен шағын бизнестің тұрақтылығына әсер ететін негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырылады. Зерттеулер көрсеткендей, қаржылық сауаттылықтың жоғары деңгейі ұтымды шешім қабылдауға ықпал етеді, ресурстарды тиімсіз пайдалану қаупін азайтады және кәсіпорындардың жалпы бәсекеге қабілеттілігін арттырады [1-3]. Атап айтқанда, Lusardi және Mitchell (2014) қаржылық сауаттылық пен кәсіпкерлердің қаржылық тәуекелдерді

бағалау, ақша ағындарын басқару және ұзақ мерзімді инвестициялық шешімдер қабылдау қабілеті арасындағы байланысты бөліп көрсетеді.

Қаржылық басқарудағы мінез-құлық факторлары мен когнитивті бұрмаланулардың проблемалары мінез-құлық экономикасы аясында белсенді зерттеле бастады. Артық сенімділік, тәуекелге бейімділік, кейінге қалдыру және баламаларды шектеулі бағалау қаржылық шешімдердің ұтымдылығына және ресурстарды басқарудың тиімділігіне айтарлықтай әсер етеді [4-6]. Barber және Odean (2013) мінез-құлықтың бұрмалануы бар кәсіпкерлер қаржылық шығындарға және Бизнесінің тұрақтылығының төмендеуіне әкелуі мүмкін негізсіз тәуекелді шешімдер қабылдайтынын көрсетеді.

Қазақстанның шағын кәсіпорындары контекстінде қаржылық сауаттылық пен мінез-құлық факторларын зерттеу шектеулі болып қалуда. Қолданыстағы жұмыстар жалпы халықтың қаржылық сауаттылық деңгейін бағалауға немесе мінез-құлық аспектілерін ескермей ШОБ-тың қаржылық тұрақтылығын зерттеуге бағытталған [7-9]. Сонымен қатар, қаржылық сауаттылық, мінез-құлықтың бұрмалануы және шағын кәсіпорындардың қаржылық тиімділігі арасындағы байланысты анықтау өзекті міндет болып табылады, өйткені бұл бизнестің тұрақтылығын арттыру және қаржылық тәуекелдерді азайту үшін практикалық ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді [10-12].

Заманауи зерттеулер қаржылық сауаттылық пен мінез-құлық факторларын талдау тәсілдерін біріктіру кәсіпкерлердің қаржылық мінез-құлық тереңірек түсінуге мүмкіндік беретінін және басқару шешімдерінің нәтижелерін болжауға мүмкіндік беретінін көрсетеді. Мысалы, дамушы елдердегі зерттеулер қаржылық сауаттылық бойынша білім беру бағдарламалары мен когнитивті бұрмаланудың теріс әсерін азайту шараларының үйлесімі шағын бизнестің қаржылық тиімділігін арттырып, олардың ұзақ мерзімді тұрақтылығын нығайтатынын көрсетеді [13-15].

Осылайша, әдеби талдау Қазақстандағы ШОК-тың қаржылық ресурстарын басқаруға қаржылық сауаттылық пен мінез-құлық факторларының әсерін кешенді зерттеу қажеттілігін растайды. Ұлттық шағын бизнестің негізгі заңдылықтары мен ерекшеліктерін анықтау қаржылық шешімдердің ұтымдылығын арттыру, қаржылық тұрақтылықты нығайту және нарықтағы шағын кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін ұсынымдар әзірлеуге мүмкіндік береді.

Материалдар мен әдістер. Қазақстан Республикасының Түркістан облысы мысалында шағын кәсіпкерлік субъектілерінің қаржылық сауаттылығы, мінез-құлық факторлары және қаржы ресурстарын басқару тиімділігі арасындағы өзара байланысты зерттеу үшін эмпирикалық сандық тәсіл қолданылды. Деректерді жинаудың негізгі әдісі ретінде шағын бизнестің әртүрлі салаларын қамтитын 316 кәсіпкер арасында сауалнама жүргізілді. Сауалнама құрылымы қаржылық сауаттылық деңгейін (қаржылық жоспарлау, ақша ағындарын басқару, тәуекелдерді бағалау) және мінез-құлық факторларын (тәуекелге бейімділік, өзіне деген сенімділік, кейінге қалдыру, когнитивтік бұрмаланулар) бағалауға бағытталған бірнеше блоктарды қамтыды.

Айнымалылар арасындағы өзара байланысты анықтау үшін Пирсонның корреляциялық талдауы қолданылды, бұл қаржылық сауаттылық, мінез-құлық факторлары және қаржылық тиімділік көрсеткіштері арасындағы сызықтық тәуелділіктің бағыты мен күшін бағалауға мүмкіндік берді. Қаржылық нәтижелерге жекелеген факторлардың ықпалын бағалау үшін көп факторлы регрессиялық модельдеу пайдаланылды. Бұл ретте тәуелді айнымалы ретінде қаржылық ресурстарды басқару тиімділігінің интегралды көрсеткіші (рентабельділік, өтімділік және пайда деңгейі), ал

тәуелсіз айнымалылар ретінде қаржылық сауаттылықтың жиынтық деңгейі және негізгі мінез-құлық индекстері қарастырылды.

Барлық есептеулер SPSS 28.0 және Microsoft Excel бағдарламалары көмегімен жүргізілді, статистикалық маңыздылық деңгейі $p < 0,05$ ретінде қабылданды. Модельдің түсіндірмелік қабілетін бағалау үшін детерминация коэффициенті (R^2) есептелді.

Регрессиялық модельдің сенімділігін тексеру мақсатында қосымша диагностикалық талдаулар жүргізілді. Мультиколлинеарлықты бағалау үшін VIF (Variance Inflation Factor) көрсеткіштері есептеліп, барлық айнымалылар бойынша олардың мәндері шекті деңгейден аспағаны анықталды, бұл тәуелсіз айнымалылар арасында жоғары өзара тәуелділіктің жоқ екенін көрсетеді. Қалдықтардың қалыптылығы мен гомоскедастикалығы тексеріліп, олардың үлестірімі қалыптыға жақын екені және дисперсиясының тұрақтылығы расталды. Автокорреляцияны анықтау үшін Дарбин–Уотсон критерийі қолданылып, оның мәні 2-ге жуық болды, бұл қалдықтардың тәуелсіздігін көрсетеді.

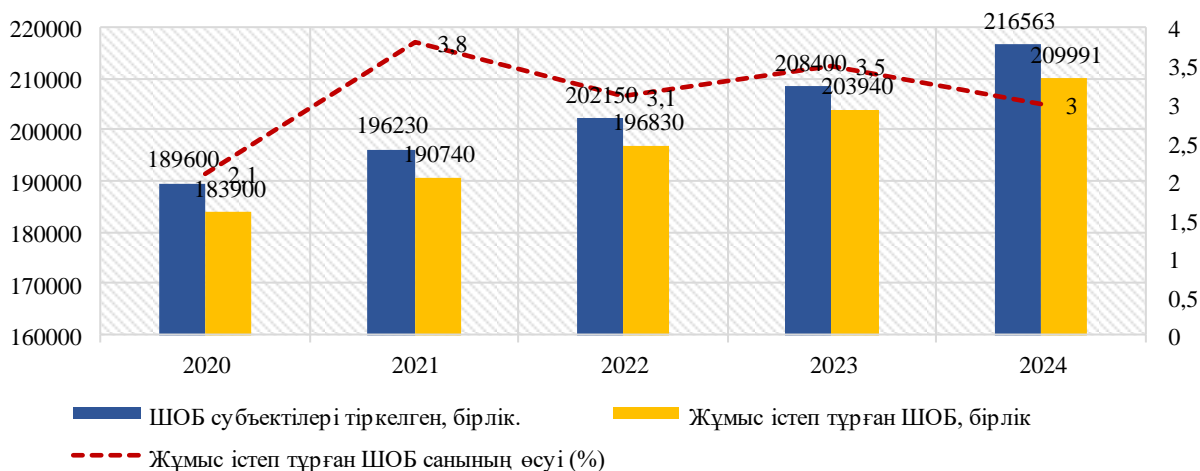
Осылайша, қолданылған әдістемелік тәсілдер қаржылық сауаттылық пен мінез-құлық факторларының ШОБ субъектілерінде қаржы ресурстарын басқару тиімділігіне әсерін кешенді бағалауға және алынған нәтижелердің статистикалық сенімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Нәтижелер мен талқылау. Түркістан облысындағы шағын және орта кәсіпкерліктің жай-күйін жан-жақты талдау үшін ШОБ субъектілерінің белсенділігін, өнімділігін және инвестициялық белсенділігін сипаттайтын негізгі сандық көрсеткіштерді қарастырған жөн. Мұндай индикаторлар ретінде: тіркелген және жұмыс істеп тұрған ШОК саны, шағын және орта бизнесте жұмыспен қамтылғандар саны, өнім шығару көлемі, негізгі капиталға инвестициялар, сондай-ақ жаңғыртылған жабдықтардың үлесі пайдаланылады.

Ұсынылған көрсеткіштер кәсіпкерлік сектордың даму динамикасын бағалауға, кәсіпорындар белсенділігінің өсу немесе төмендеу үрдістерін анықтауға, сондай-ақ қаржылық тұрақтылық пен бәсекеге қабілеттілікті арттыру әлеуетін анықтауға мүмкіндік береді. Бұдан басқа, деректердің жекелеген санаттарын талдау жұмыс істеп тұрған субъектілер саны, өнім шығару көлемі мен инвестициялық белсенділік арасындағы өзара байланысты анықтауға көмектеседі, бұл ШОБ-ты қолдаудың өңірлік стратегияларын қалыптастыру үшін практикалық маңызы бар.

2020-2024 жылдар кезеңінде ШОК саны, жұмыспен қамту, өнім шығару көлемі және инвестициялық белсенділік бойынша ұсынылған жүйеленген деректер, бұл көрсеткіштердің серпінін қадағалап қана қоймай, сонымен қатар Түркістан облысының шағын және орта кәсіпкерлігін дамытудағы негізгі үрдістерді анықтауға мүмкіндік береді.

Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің санын талдау өңірдегі кәсіпкерлік белсенділік деңгейін және іскерлік ортаның тұрақтылығын түсінудің іргелі негізі болып табылады. Түркістан облысында тіркелген және жұмыс істеп тұрған ШОК саны халықтың іскерлік бастамасының ғана емес, сонымен қатар кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдаудың тиімділігінің индикаторы болып табылады. Шок санының динамикасы бизнестің экономикалық ынталандыруға, инвестициялық климатқа, сондай-ақ аймақтың әлеуметтік-экономикалық жағдайларына реакциясын көрсетеді. 2020-2024 жылдар бойы тіркелген және жұмыс істеп тұрған субъектілер санының біртіндеп өсуі байқалады, бұл одан әрі даму үшін әлеуеті бар тұрақты кәсіпкерлік ортаны қалыптастыру туралы айтуға мүмкіндік береді (1-сурет).

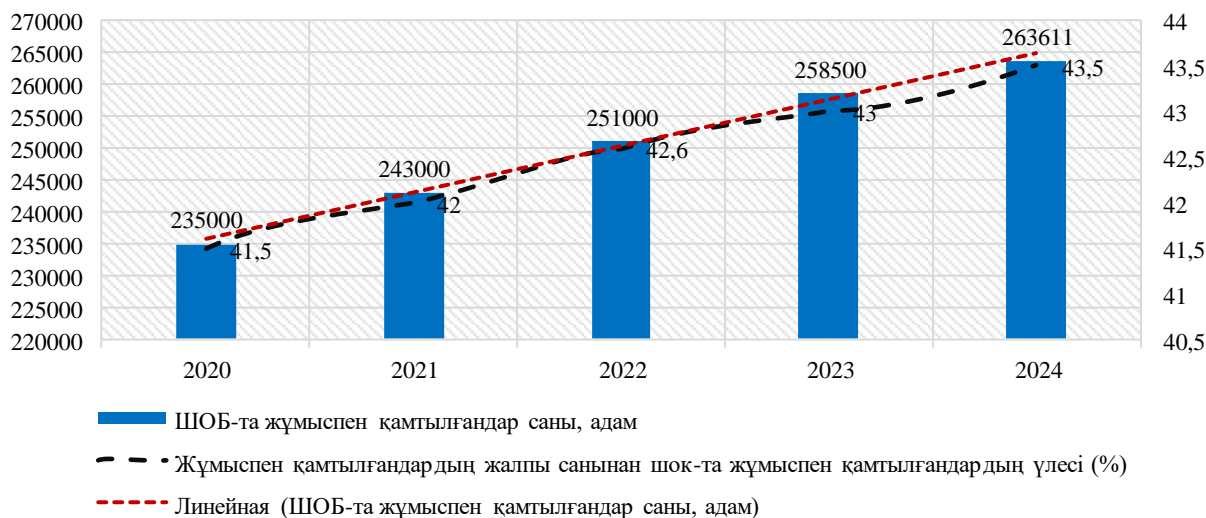
Сурет 1 – Шағын және орта бизнестің субъектілерінің саны

Ескерту: авторлар [16–20] дерек көздер негізінде әзірлеген

Ұсынылған деректерді талдау Түркістан облысындағы ШОБ субъектілері санының тұрақты оң серпінін көрсетеді, бұл институционалдық тұрақты кәсіпкерлік ортаның қалыптасуын көрсетеді. Ең үлкен өсім 2021 жылы тіркелді, оны алдыңғы кезеңдердің экономикалық шектеулерінен қалпына келтіру реакциясы ретінде түсіндіруге болады. Қарастырылып отырған кезеңдегі жұмыс істеп тұрған кәсіпорындардың орташа саны өсудің жүйелі сипатын растайды және қаржыландыру мен білім беру бағдарламаларына қолжетімділікті қоса алғанда, ШОБ-ты қолдаудың өңірлік саясаты бизнестің жандануына айтарлықтай әсер ететінін көрсетеді. Бұл деректер кәсіпкерлердің қаржылық сауаттылығы, мінез-құлық факторларының көрінісі және аймақтағы шағын бизнестегі қаржылық ресурстарды басқарудың тиімділігі арасындағы байланысты кейіннен талдау үшін эмпирикалық негіз болып табылады, бұл ШОБ тұрақтылығы мен дамуын зерттеуге кешенді көзқарастың маңыздылығын көрсетеді.

Шағын және орта бизнестегі жұмыспен қамту ШОБ-тың халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз етудегі және өңірлік экономиканың кіріс базасын қалыптастырудағы ролін көрсететін негізгі әлеуметтік-экономикалық индикатор болып табылады. Түркістан облысында ШОБ жұмыс орындарының едәуір көлемін құрады, бұл әсіресе халықтың үлесі жоғары ауылдық аудандар үшін маңызды. Жұмыспен қамту динамикасы кәсіпкерлік белсенділіктің кеңеюін өңірдің еңбек ресурстары мен әлеуметтік инфрақұрылымына экономикалық жүктеменің өсуімен қаншалықты салыстыруға болатындығын бағалауға мүмкіндік береді.

Шағын және орта бизнестегі жұмыспен қамту ШОБ-тың халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз етудегі және өңірлік экономиканың кіріс базасын қалыптастырудағы ролін көрсететін негізгі әлеуметтік-экономикалық индикатор болып табылады. Түркістан облысында ШОБ жұмыс орындарының едәуір көлемін құрады, бұл әсіресе халықтың үлесі жоғары ауылдық аудандар үшін маңызды. Жұмыспен қамту динамикасы кәсіпкерлік белсенділіктің кеңеюін аймақтың еңбек ресурстары мен әлеуметтік инфрақұрылымына экономикалық жүктеменің өсуімен қаншалықты салыстыруға болатындығын бағалауға мүмкіндік береді (2-сурет).

Сурет 2 - ШОБ-та жұмыспен қамту

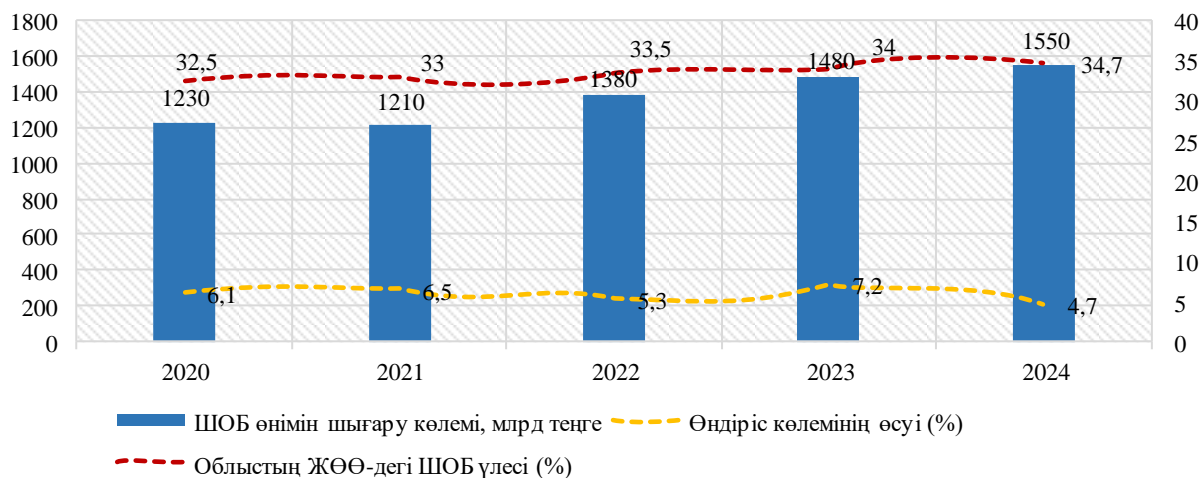
Ескерту: авторлар [16–20] дерек көздер негізінде әзірлеген

Талдау ШОБ-та бес жыл бойы жұмыспен қамтылғандар санының тұрақты өсуін көрсетеді, бұл сектордың әлеуметтік маңыздылығының артуын және оның тұрақты жұмыспен қамтуды қалыптастыру қабілетін көрсетеді. Жұмыспен қамтылғандардың жалпы санына қатысты ШОБ-та жұмыспен қамтылғандардың үлесін арттыру шағын бизнестің өңірлік экономикаға интеграциялануын растайды және кәсіпкерлікті ынталандыру саясатының тиімділігін көрсетеді. Бұл деректер кәсіпкерлердің қаржылық сауаттылығы мен мінез-құлық факторларының жалдау, жалақы және ресурстарды бөлуге қатысты басқару шешімдерін қабылдауға қалай әсер ететінін одан әрі зерттеуге негіз жасайды.

ШОБ субъектілерінің өнім шығару көлемі сектордың экономикалық тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігінің көрсеткіші болып табылады. Түркістан облысы үшін өндіріс динамикасы бизнестің нарықтық жағдайларға бейімделуін, инновациялық шешімдерді енгізуді, жабдықтарды жаңғыртуды және инвестициялық белсенділіктің өсуін көрсетеді. Жалпы жалпы өңірлік өнім контекстіндегі өнім шығаруды талдау ШОБ-тың облыстың экономикалық дамуына қосқан үлесін және олардың қосылған құнды өндіру қабілетін бағалауға мүмкіндік береді (3-сурет).

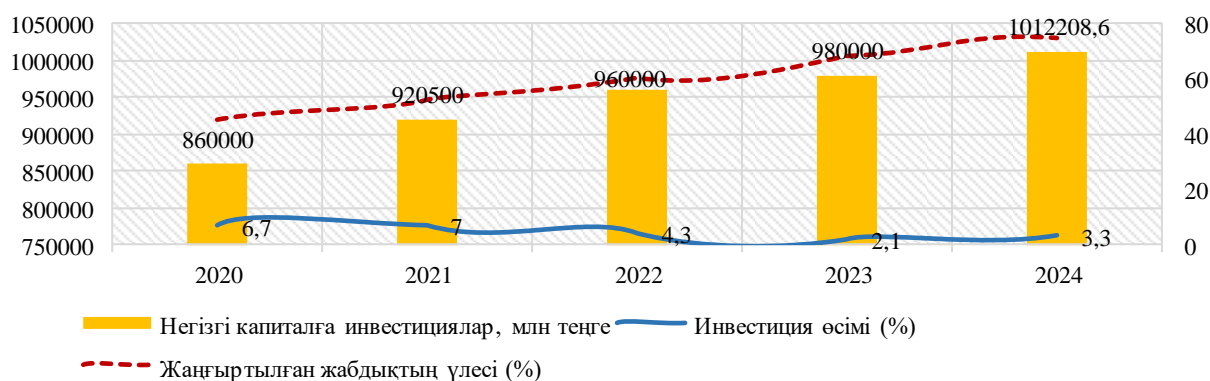
Өнім шығару көлемінің өсуі өндірістік тиімділіктің артуын және қазіргі заманғы технологияларды енгізуді айғақтайды. Жалпы өңірлік өнімдегі ШОБ үлесінің артуы өңірдің экономикасындағы шағын бизнестің орнықты нығаюын көрсетеді. Бұл деректер ШОБ-тың экономикалық белсенділігі кәсіпкерлердің басқару құзыреттеріне, олардың қаржылық сауаттылығына және мінез-құлық факторларын ескере отырып, ұтымды шешімдер қабылдау қабілетіне тікелей байланысты екенін дәлелдеуге мүмкіндік береді.

Негізгі капиталға инвестициялар және жаңғыртылған жабдықтардың үлесі ШОБ-тың ұзақ мерзімді орнықтылығы мен дамуға дайындығының негізгі индикаторлары болып табылады. Түркістан облысы үшін инвестициялар көлемінің ұлғаюы кәсіпкерлік бастаманың жаңдануын, өнімділікті арттыруға ұмтылысты және нарықтық бәсекелестікке бейімделуді көрсетеді. Осы көрсеткіштерді талдау ШОБ субъектілерінің инновацияларға және заманауи технологияларды енгізуге дайындық дәрежесін бағалауға мүмкіндік береді (4-сурет).

Сурет 3 - Өнімді өндіру және шығару

Ескерту: авторлар [16–20] дерек көздер негізінде әзірлеген

Сурет 4 - Инвестициялар және жаңғырту

Ескерту: авторлар [16–20] дерек көздер негізінде әзірлеген

Инвестициялар мен жаңғыртылған жабдықтар көлемінің жүйелі өсуі ШӨБ-тың өндірістік тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру үрдісін растайды. Бұл көрсеткіштер кәсіпкерлердің ұзақ мерзімді дамуға, қаржылық тұрақтылықты нығайтуға және бизнес-процестерді оңтайландыруға стратегиялық бағдарлануын көрсетеді. Алынған деректер қаржылық сауаттылық пен мінез құлық факторларының аймақтағы ШӨБ субъектілерінің инвестициялық мінез құлқына әсерін одан әрі талдау үшін әдіснамалық негіз қалыптастырады.

Түркістан облысындағы шағын және орта кәсіпкерліктің жай-күйін кешенді талдау үшін сандық көрсеткіштерді ғана емес, сонымен қатар ШӨБ субъектілері қызметінің қаржылық, мінез-құлық және білім беру аспектілерін де ескеру қажет. 2020 жылы кәсіпорынға қаржы ресурстарының орташа көлемі 12,5 млн теңгені құрады және 2024 жылға қарай 16,0 млн теңгеге дейін ұлғайды, бұл ретте меншікті қаражаттың үлесі 68%-дан 63%-ға дейін төмендеді, ал тартылғандар - тиісінше 32%-дан 37%-ға дейін өсті (1-4-кесте).

Кесте 1 – Түркістан облысының ШОБ қаржы ресурстары (2020-2024 жж.)

Көрсеткіш	2020	2021	2022	2023	2024	5 жылдағы орташа
Кәсіпорынға қаржы ресурстарының орташа көлемі, млн теңге	12,5	13,5	14,2	15,1	16,0	14,21
Меншікті қаражаттың үлесі (%)	68	66	65	64	63	65,2
Тартылған қаражат үлесі (%)	32	34	35	36	37	34,8

Ескерту: авторлар [16–20] дерек көздер негізінде әзірлеген

Деректерді кешенді талдау Түркістан облысындағы ШОБ субъектілерінің қаржылық тұрақтылығы мен басқару құзыреттерін арттырудың тұрақты үрдісін көрсетеді. 2020-2024 жылдар кезеңінде қаржы ресурстарының орташа көлемі 28%-ға ұлғайды, ал тартылған қаражаттың үлесі 32%-дан 37%-ға дейін өсті, бұл кәсіпорындардың инвестициялық және өндірістік қызмет үшін мүмкіндіктерін кеңейтуді көрсетеді.

Кесте 2 – ШОБ қаржыландыруға қол жеткізу (2020-2024 жж.)

Көрсеткіш	2020	2021	2022	2023	2024	5 жылдағы орташа
Банктік кредиттерді пайдаланатын кәсіпорындардың үлесі (%)	28	30	33	35	37	32,6
Мемлекеттік субсидияларды пайдаланатын кәсіпорындардың үлесі (%)	15	17	19	21	23	19
Гранттарды пайдаланатын кәсіпорындардың үлесі (%)	5	6	7	8	9	7
Ішкі ресурстарды пайдаланатын кәсіпорындардың үлесі (%)	52	50	48	46	44	48

Ескерту: авторлар [16–20] дерек көздер негізінде әзірлеген

Білім беру және консультациялық бағдарламаларға қатысу қамтудың едәуір ұлғаюын көрсетті: қаржылық сауаттылық жөніндегі бағдарламаларға қатысушылардың үлесі 12%-дан 25%-ға дейін, менторлық бастамалар - 8%-дан 16%-ға дейін, консультациялық бағдарламалар - 20%-дан 28%-ға дейін өсті, бұл кәсіпкерлердің қаржы ресурстарын басқарудағы құзыреттілігін арттыруға ықпал етеді.

Кесте 3 – Білім беру және консультациялық бағдарламаларға қатысу (2020-2024 жж.)

Көрсеткіш	2020	2021	2022	2023	2024	5 жылдағы орташа
Қаржылық сауаттылық бойынша бағдарламаларға қатысушылардың үлесі (%)	12	15	18	22	25	18,4
Тәлімгерлік бағдарламаларға қатысушылардың үлесі (%)	8	10	12	14	16	12
Консультациялық бастамаларға қатысушылардың үлесі (%)	20	22	24	26	28	24

Ескерту: авторлар [16–20] дерек көздер негізінде әзірлеген

Білім беру және консультациялық бағдарламаларға қатысу қамтудың едәуір ұлғаюын көрсетті: қаржылық сауаттылық жөніндегі бағдарламаларға қатысушылардың үлесі 12%-дан 25%-ға дейін, менторлық бастамалар-8%-дан 16%-ға дейін, консультациялық бағдарламалар - 20%-дан 28%-ға дейін өсті, бұл кәсіпкерлердің қаржы ресурстарын басқарудағы құзыреттілігін арттыруға ықпал етеді.

Кесте 4 – ШОБ кәсіпкерлерінің мінез-құлық аспектілері (2020-2024 жж.)

Көрсеткіш	2020	2021	2022	2023	2024	5 жылдағы орташа
Тәуекелге бейімділік (1-5 балл)	3,2	3,3	3,4	3,5	3,6	3,4
Өзіне деген сенімділік (1-5 ұпай)	2,8	2,9	3,0	3,1	3,2	3,0
Шешімдерді кейінге қалдыру және кейінге қалдыру (1-5 балл)	2,5	2,5	2,6	2,6	2,7	2,58
Когнитивті бұрмаланулардың шешімдерге әсері (%)	34	33	32	31	30	32
Ескерту: авторлар [16–20] дерек көздер негізінде әзірлеген						

Кәсіпкерлердің мінез-құлық көрсеткіштері тәуекелге бейімділік пен өзіне деген сенімділіктің қалыпты өсуін көрсетеді, когнитивті бұрмаланулардың қаржылық шешімдерге әсері 34%-дан 30%-ға дейін төмендеді. Бұл тенденциялар қаржылық ресурстарды басқарудың ұтымды тәсілінің біртіндеп қалыптасуын көрсетеді.

Осылайша, қаржылық сауаттылықтың өсуі, қаржылық ресурстарды ұтымды пайдалану және мінез-құлық факторларының теріс әсерін азайту үйлесімі ШОБ субъектілерінің ресурстарын басқарудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Алынған деректер Түркістан облысының шағын бизнесінің қаржылық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігіне әсер ететін негізгі факторларды анықтауға бағытталған корреляциялық және регрессияны қоса алғанда, кейінгі статистикалық талдау үшін сенімді негіз жасайды.

Түркістан облысының ШОБ субъектілерінің сандық және мінез құлық көрсеткіштерін талдау негізінде Қаржылық сауаттылық пен мінез құлық факторларының басқарушылық шешімдер қабылдау процесіне әсерін неғұрлым егжей тегжейлі зерделеу қажеттілігі айқындалады. Зерттеу аясында шағын бизнестің әртүрлі салаларын ұсынатын 316 кәсіпкерге сауалнама жүргізілді, бұл қаржылық сауаттылықтың нақты деңгейі, қаржылық ресурстарға қол жетімділік, білім беру бағдарламаларына қатысу және қаржылық шешімдердегі мінез-құлық бұрмалануларының көрінісі туралы мәліметтер жинауға мүмкіндік берді.

Жиналған деректер негізгі айнымалылар арасындағы мағыналы қатынастарды анықтауға бағытталған корреляциялық және регрессиялық талдау жүргізу үшін эмпирикалық негіз жасайды (5-8 кестелер). Бұл тәсіл кәсіпкерлердің қаржы саласындағы құзыреттерін сандық бағалауға ғана емес, сонымен қатар ресурстарды басқарудың тиімділігін арттыру және аймақтың шағын бизнесінің қаржылық тұрақтылығын нығайту бойынша практикалық шаралардың бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

316 респонденттің 58%-ы ер адамдар, 42%-ы әйелдер. Жасы бойынша: 30 жасқа дейін - 18%, 31-45 жас - 52%, 45 жастан асқан - 30%. Салалық бөлу бойынша: сауда - 32%, қызмет көрсету саласы - 28%, өндіріс - 25%, агроөнеркәсіп - 15%.

Кесте 5 – Респонденттердің қаржылық сауаттылық деңгейі

Көрсеткіш	Орташа балл (1-5)	Стандартты ауытқу
Қаржылық сауаттылықтың жалпы деңгейі	3,47	0,61
Қаржы құралдарын түсіну	3,62	0,58
Жоспарлау және бюджеттеу	3,35	0,64
Тәуекелдерді басқару және сақтандыру	3,28	0,70
Ескерту: 316 Түркістан облысындағы ШОБ кәсіпкерлерінің сауалнамасы негізінде авторлар әзірлеген		

Кәсіпкерлер қаржылық сауаттылықтың орташа деңгейін көрсетеді. Ең дамыған аспект - қаржы құралдарын түсіну (3,62 балл), ең азы - тәуекелдерді басқару және сақтандыру (3,28 балл). Бұл деректер қаржылық тәуекелдерді басқару құзыреттілігін арттыру қажеттілігін көрсетеді.

Кесте 6 – Қаржылық шешімдер қабылдаудағы мінез-құлықтың бұрмалануы

Көрсеткіш	Орташа балл (1-5)	Стандартты ауытқу
Тәуекелге бейімділік	3,41	0,72
Өзіне деген сенімділіктің артуы	3,09	0,65
Кейінге қалдыру	2,87	0,71
Когнитивті бұрмаланудың әсері	31%	0,12
Ескерту: 316 Түркістан облысындағы ШОБ кәсіпкерлерінің сауалнамасы негізінде авторлар әзірлеген		

Кәсіпкерлер тәуекелге орташа бейімділік пен өзіне деген сенімділікті көрсетеді. Кейінге қалдыру сирек кездеседі. Когнитивті бұрмаланулардың шешімдерге әсер ету үлесі жағдайлардың шамамен үштен бірін құрайды, бұл қаржылық басқарудың ұтымдылығына әсер ететін негізгі мінез-құлық кедергілерін анықтауға мүмкіндік береді.

Кесте 7 – Қаржы ресурстарына қол жеткізу

Қаржыландыру көзі	Пайдаланатын кәсіпорындардың үлесі (%)
Меншікті қаражат	65
Банктік несиелер	33
Мемлекеттік субсидиялар	18
Гранттар	7
Ескерту: 316 Түркістан облысындағы ШОБ кәсіпкерлерінің сауалнамасы негізінде авторлар әзірлеген	

Кәсіпкерлердің көпшілігі өз қаражаттарына сүйенеді, ал банктік несиелер мен мемлекеттік субсидияларды пайдалану шектеулі. Бұл қол жетімді қаржыландыру құралдары туралы қаржылық сауаттылық пен хабардарлықты арттырудың маңыздылығын көрсетеді.

Кесте 8 – Білім беру бағдарламалары мен консультацияларға қатысу

Бағдарлама түрі	Қатысушылардың үлесі (%)
Қаржылық сауаттылық жөніндегі бағдарламалар	21
Тәлімгерлік бағдарламалар	14
Консультациялық бастамалар	26
Ескерту: 316 Түркістан облысындағы ШОБ кәсіпкерлерінің сауалнамасы негізінде авторлар әзірлеген	

ШОБ субъектілерінің жалпы санымен салыстырғанда білім беру және консультациялық бағдарламаларға қатысу төмен болып қалуда. Бұл бағдарламалардың кеңеюі қаржылық сауаттылық пен басқарушылық шешімдердің ұтымдылығын арттыруға ықпал етеді.

Кәсіпкерлердің мінез-құлық көрсеткіштері тәуекелге бейімділік пен өзіне деген сенімділіктің қалыпты өсуін көрсетеді, когнитивті бұрмаланулардың қаржылық шешімдерге әсері 34%-дан 30%-ға дейін төмендеді. Бұл тенденциялар қаржылық ресурстарды басқарудың ұтымды тәсілінің біртіндеп қалыптасуын көрсетеді.

Қаржылық сауаттылықтың өсуі, ресурстарды ұтымды пайдалану және мінез-құлық факторларының теріс әсерін азайту үлесімі ШОБ субъектілерінің қаржылық

ресурстарын басқарудың тиімділігін арттырады. Алынған деректер Түркістан облысының шағын бизнесінің қаржылық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігіне әсер ететін факторларды анықтауға бағытталған корреляциялық және регрессиялық талдауды одан әрі жалғастыру үшін сенімді негіз жасайды.

Түркістан облысы кәсіпкерлерінің қаржылық сауаттылық деңгейі, мінез-құлық факторлары мен қаржы ресурстарын басқару тиімділігінің көрсеткіштері арасындағы өзара байланысты анықтау үшін Пирсон коэффициентін пайдалана отырып корреляциялық талдау, сондай-ақ бірнеше регрессиялық талдау жүргізілді. Тәуелді айнымалы ретінде қаржы ресурстарын басқару тиімділігінің көрсеткіші (орташа жылдық пайда, рентабельділік және өтімділік), ал тәуелсіз айнымалылар - қаржылық сауаттылықтың жалпы деңгейі, тәуекелге бейімділік, өзіне деген сенімділіктің артуы және білім беру бағдарламаларына қатысу пайдаланылды (9-10кесте).

Кесте 9 – Негізгі айнымалылардың корреляциялық матрицасы

Көрсеткіш	Қаржылық сауаттылық	Тәуекелге бейімділік	Өзіне деген сенімділік	Білім беру бағдарламалары	Басқару тиімділігі
Қаржылық сауаттылық	1	0,21	0,18	0,34	0,62
Тәуекелге бейімділік	0,21	1	0,41	0,12	0,28
Өзіне деген сенімділік	0,18	0,41	1	0,09	0,22
Білім беру бағдарламалары	0,34	0,12	0,09	1	0,45
Басқару тиімділігі	0,62	0,28	0,22	0,45	1

Ескерту: 316 Түркістан облысындағы ШОБ кәсіпкерлерінің сауалнамасы негізінде авторлар әзірлеген

Корреляциялық талдау қаржылық сауаттылық пен қаржылық ресурстарды басқару тиімділігі ($r=0,62$) арасындағы күшті оң байланысты, сондай-ақ білім беру бағдарламаларына қатысудың тиімділікпен ($r=0,45$) орташа байланысын көрсетеді. Тәуекелге бейімділік пен өзіне деген сенімділік әлсіз оң әсер етеді, бұл мінез-құлық факторларының көмекші рөл атқаратынын көрсетеді.

Кесте 10 – Бірнеше регрессиялық талдау нәтижелері

Тәуелсіз айнымалы	Коэффициенті (β)	t- мағынасы	p- мағынасы
Қаржылық сауаттылық	0,48	8,72	<0,001
Тәуекелге бейімділік	0,12	2,31	0,021
Өзіне деген сенімділік	0,09	1,74	0,083
Білім беру бағдарламаларына қатысу	0,27	5,02	<0,001
Тұрақты	1,15	4,89	<0,001

Ескерту: 316 Түркістан облысындағы ШОБ кәсіпкерлерінің сауалнамасы негізінде авторлар әзірлеген

Регрессиялық талдау қаржылық сауаттылық шағын бизнестің қаржылық ресурстарын басқару тиімділігіне әсер ететін ең маңызды фактор екенін растайды. Білім беру бағдарламаларына қатысу да статистикалық маңызды оң әсер етеді. Тәуекелге

бейімділік орташа әсер етеді, ал өзіне деген сенімділік статистикалық маңыздылық деңгейіне жете алмады ($p > 0,05$).

Зерттеудің негізгі айнымалылары арасындағы анықталған қатынастарды көрнекі түрде көрсету үшін корреляцияның жылу картасы құрылды. Көрнекілікте түс қарқындылығы байланыстың күші мен бағытын көрсетеді: қаныққан реңктер жоғары корреляция коэффициенттерін көрсетеді (5 сурет). Бұл графикалық тәсіл негізгі өзара тәуелділіктерді жылдам анықтауға мүмкіндік береді және кейінгі регрессиялық талдау үшін нәтижелерді түсіндіруді жеңілдетеді.

Heatmap of Financial Literacy, Cognitive Biases, and Resource Management Efficiency in SMEs: Evidence from the Turkestan Region

Сурет 5 - Қаржылық сауаттылық, мінез-құлық факторлары және ресурстарды басқару тиімділігі арасындағы қатынастардың жылу картасы

Ескерту: авторлар зерттеу нәтижелеріне негізделген Python (Seaborn кітапханасы) бағдарламасы арқылы құрастырған

Жылу картасын талдау қаржылық сауаттылық Түркістан облысының ШОБ қаржы ресурстарын басқару тиімділігін қалыптастыруда басым рөл атқаратынын растайды. Қаржылық сауаттылықтың жалпы деңгейі мен басқару тиімділігінің көрсеткіштері ($r=0,62$) арасындағы жоғары корреляция кәсіпкерлер құзыретінің ресурстарды ұтымды пайдалануға және бизнестің тұрақтылығына тікелей әсерін көрсетеді. Білім беру бағдарламаларына қатысу тиімділікпен ($r=0,45$) орташа оң байланысты көрсетеді, бұл қаржыны басқаруда білім мен дағдыларды жүйелі дамытудың маңыздылығын көрсетеді. Тәуекелге бейімділік пен өзіне деген сенімділік әлсіз әсер етеді, бұл когнитивті бұрмаланулардың көмекші рөл атқаратынын растайды, бірақ оларды түзету қаржылық сауаттылықты арттырудың оң әсерін күшейте алады. Алынған нәтижелер кәсіпкерлердің қаржылық құзыреттерін арттыру және басқарушылық шешімдер қабылдауға мінез-құлық факторларының теріс әсерін азайтуға бағытталған білім беру бастамаларын енгізу бойынша кешенді шаралар қажеттілігін негіздейді.

Қорытынды. Түркістан облысы кәсіпкерлерінің қаржылық сауаттылығы мен мінез құлық факторларын эмпирикалық зерттеу негізінде келесі қорытындылар жасауға болады:

– Қаржылық сауаттылық ШОБ ресурстарын басқару тиімділігінің негізгі факторы болып табылады. Қаржы құралдары, бюджеттеу және тәуекелдерді басқару туралы білімі жоғары кәсіпкерлер басқарудың неғұрлым ұтымды шешімдерін қабылдайды және пайда мен рентабельділіктің тұрақты көрсеткіштерін қамтамасыз етеді. Бұл қаржылық нәтижелер мен мінез-құлық факторлары арасындағы байланысты көрсететін регрессиялық модельдің нәтижелерімен расталады.

– Мінез-құлық факторлары қаржылық шешімдер қабылдауға қалыпты әсер етеді. Тәуекелге бейімділік және өзіне деген сенімділіктің артуы кәсіпкерлік белсенділікті ішінара ынталандырады, алайда шамадан тыс когнитивті бұрмаланулар шешімдердің тиімділігін төмендетуі мүмкін. Когнитивті бұрмаланулардың әсер ету үлесі 34%-дан 30%-ға дейін төмендеуі дұрыс шешім қабылдаудың біртіндеп қалыптасуын көрсетеді.

– Білім беру бағдарламалары мен консультациялық ресурстарға қол жетімділік менеджменттің тиімділігін арттырады. Қаржылық сауаттылық бойынша тренингтерге, тәлімгерлік және консультациялық бастамаларға қатысу кәсіпкерлердің қаржылық тұрақтылығы мен басқару дағдыларының көрсеткіштерін жақсартумен байланысты.

– Қаржылық ресурстарға қол жетімділік шектеулі болып қалады. Кәсіпорындардың негізгі бөлігі өз қаражатын пайдаланады, ал сыртқы қаржыландыру, соның ішінде несиелер мен мемлекеттік субсидиялар шектеулі. Бұл ақшаны басқару құзыреттілігін арттыруды және қол жетімді қаржыландыру құралдары туралы хабардар болуды талап етеді.

– Алынған мәліметтер негізінде келесі практикалық ұсыныстар тұжырымдалған:

– Тәуекелдерді басқаруға, бюджеттеуге және сыртқы қаржы ресурстарын тартуға баса назар аударып, қаржылық сауаттылық бойынша өңірлік білім беру бағдарламаларын әзірлеу және енгізу.

– Қаржы ресурстарын ұтымды пайдалану бойынша жеке ұсыныстарды қамтитын кәсіпкерлер үшін менторлық қолдау және консультациялар жүйесін құру.

– ШОБ субъектілерінің қолжетімді мемлекеттік субсидиялар, гранттар және жеңілдікті кредиттер туралы хабардар болуын арттыру, бұл қаржыландыру көздерін әртараптандыруға мүмкіндік береді.

– Мінез-құлық бұрмалануларының көріністерін мониторингілеу және бағалау құралдарын енгізу, сондай-ақ сыни ойлауды дамыту және ұтымды қаржылық шешімдер қабылдау бойынша тренингтер өткізу.

– Кәсіпкерлердің сандық көрсеткіштерін де, мінез-құлық факторларын да ескере отырып, қаржы ресурстарын басқару тиімділігінің тұрақты статистикалық және талдамалық мониторингін жүзеге асыру.

Зерттеу тек Түркістан облысының кәсіпкерлерін қамтығандықтан, нәтижелерді Қазақстанның басқа аймақтарына немесе жалпы ел бойынша тікелей жалпылау мүмкіндігі шектеулі. Сонымен қатар, деректер сауалнамаға негізделген, бұл кейбір субъективті бағалаулар мен когнитивті бұрмаланулардың ықпалын толық есепке алмауы мүмкін.

Алынған нәтижелер ШОБ ресурстарын басқарудың тиімділігін арттыру үшін қаржылық сауаттылықтың маңыздылығын растауға ғана емес, сонымен қатар шешімдердің ұтымдылығына әсер ететін нақты мінез-құлық факторларын анықтауға

мүмкіндік береді. Ұсынымдар өңірлік саясатты қалыптастыруда, Түркістан облысының ШОБ субъектілерінің қаржылық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруда пайдаланыла алады.

Әдебиет тізімі

1. Daskalakis N. Assessing the relative financial literacy levels of micro and small entrepreneurs: preliminary evidence from 13 countries // *Journal of Risk and Financial Management*. - 2025. - Vol. 18. - № 5. - P. 283. DOI: 10.3390/jrfm18050283.
2. Duréndez A., García-Pérez-de-Lema D., et al. The influence of CEO's financial literacy on SMEs technological innovation: the mediating effects of MCS and risk-taking // *Financial Innovation*. - 2022. - Vol. 8. - № 1. - DOI: 10.1186/s40854-022-00414-w.
3. Molina-García A., Galache-Laza M. T., González-García V., Diéguez-Soto J. Financial literacy and environmental sustainability in SMEs: process innovation as an association mechanism // *Eurasian Business Review*. 2025. DOI: 10.1007/s40821-025-00289-8 [Электрондық ресурс]. - URL: <https://d-nb.info/1364932709/34> (қаралған күні: 30.09.2025).
4. Graña-Álvarez R., Lopez-Valeiras E., Gonzalez-Loureiro M., Coronado F. Financial literacy in SMEs: a systematic literature review and a framework for further inquiry // *Journal of Small Business Management*. - 2024. - Vol. 62. - №1. - P.331–380. DOI: 10.1080/00472778.2022.2051176.
5. Abdallah W. Financial literacy and small and medium enterprises (SMEs): exploring the relationship between financial knowledge and business performance // *Journal of Financial Reporting and Accounting*. - 2024. - Vol. 23. - № 4. - P. 1345–1362.
6. Ichim S. M. The critical role of financial literacy in fostering firm performance: empirical evidence // *International Journal of Financial Studies*. - 2025. - Vol. 13. - № 2. - P. 101–118. DOI: 10.3390/ijfs13020101.
7. Kasoga P. S. Heuristic biases and investment decisions: multiple mediation of risk // *Journal of Management & Behavioural Science*. - 2021. - Vol. 1. - № 2. - P. 45–63.
8. Jain J., et al. Heuristic biases as mental shortcuts to investment decision: mediating role of risk perception // *Risks*. - 2023. - Vol. 11. - № 4. DOI: 10.3390/risks11040072.
9. Ahmad U., et al. Cognitive biases, robo-advisor and investment decision: empirical investigation of risk, overconfidence and anchoring // *International Journal of Managerial Finance*. - 2025. - Vol. 21. - № 1. - P. 15–38. DOI: 10.1108/IJMF-11-2024-0452.
10. Shah T. A. Cognitive shortcuts in finance: heuristics biases on investment decision - mediating effect of risk perception // *Bulletin of Business and Economics*. - 2024. - Vol. 13. - № 2. - P. 22–41.
11. Chaudhary M. K. Exploring the mediating role of investors' risk perceptions: cognitive biases and their impact on financial decisions // *International Management Financial Insights*. - 2025. - Vol. 7. - № 1. - P. 56–77.
12. Widjayanti C. E. Financial literacy innovation is mediated by financial attitudes and lifestyles on financial behavior in MSME players // *Journal of Innovation & Entrepreneurship*. - 2025. - Vol. 14. - Art. 57. DOI: 10.1186/s13731-025-00525-5.
13. Valenzuela M., Campos S., Martínez-Martínez J. Financial literacy and innovation performance in SMEs: the mediating effect of risk-taking // *Innovation and Entrepreneurship in SMEs*. - 2021. - P. 101–124. DOI: 10.4018/978-1-7998-7634-2.ch004.
14. De Blick G., et al. Advisors for micro-entrepreneurs: is one as good as another is in accessing alternative finance? // *Small Business Economics*. - 2024. - Vol. 62. - № 3. - P. 1235–1256. DOI: 10.1007/s11187-024-00942-y.
15. OECD, Global Women's Entrepreneurship Policy Network. Bridging the Finance Gap for Women Entrepreneurs: Insights from Academic and Policy Research // *OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship*. Paris: OECD Publishing, 2025. DOI: 10.1787/75b52972-en.
16. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Мониторинг малого и среднего предпринимательства в Республике Казахстан (на 1 января 2025 г.) [Электрондық ресурс]. - URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-org/publications/306674/> (қаралған күні: 10.01.2026).
17. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Мониторинг малого и среднего предпринимательства в Республике Казахстан (на 1 октября 2024 г.) [Электрондық ресурс]. - URL: <https://stat.gov.kz/en/industries/business-statistics/stat-org/publications/307163/> (қаралған күні: 08.12.2025).

18. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Мониторинг малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан (на 1 апреля 2025 года). [Электронный ресурс]. - URL: <https://stat.gov.kz/en/industries/business-statistics/stat-org/publications/408580/> (қаралған күні: 24.12.2025).

19. Аналитика МСП 2050. Статистика развития МСП. Казахстан [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.msb2050.analitika.kz/ru/70> (қаралған күні: 12.12.2025).

20. Damu Entrepreneurship Development Fund. *Report on the State of Small (and Medium) Enterprises in Kazakhstan* [Электронный ресурс]. – URL: https://damu.kz/poleznaya-informatsiya/Damu_BOOK_ENG_inet.pdf (қаралған күні: 02.02.2026).

References

1. Daskalakis, N. Assessing the relative financial literacy levels of micro and small entrepreneurs: Preliminary evidence from 13 countries. *Journal of Risk and Financial Management*, 2025, 18(5), 283. <https://doi.org/10.3390/jrfm18050283>.

2. Duréndez, A., García-Pérez-de-Lema, D., et al. The influence of CEO's financial literacy on SMEs technological innovation: The mediating effects of MCS and risk-taking. *Financial Innovation*, 2022, 8(1). <https://doi.org/10.1186/s40854-022-00414-w>.

3. Molina-García A., Galache-Laza M. T., González-García V., Diéguez-Soto J. Financial literacy and environmental sustainability in SMEs: process innovation as an association mechanism. *Eurasian Business Review*, 2025. DOI: 10.1007/s40821-025-00289-8. URL: <https://d-nb.info/1364932709/34> (accessed 30.09.2025).

4. Graña-Álvarez R., Lopez-Valeiras E., Gonzalez-Loureiro M., Coronado F. Financial literacy in SMEs: a systematic literature review and a framework for further inquiry. *Journal of Small Business Management*, 2024, 62(1), pp. 331–380. DOI: 10.1080/00472778.2022.2051176.

5. Abdallah, W. Financial literacy and small and medium enterprises (SMEs): Exploring the relationship between financial knowledge and business performance. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 2024, 23(4), pp.1345–1362.

6. Ichim, S. M. The critical role of financial literacy in fostering firm performance: Empirical evidence. *International Journal of Financial Studies*, 2025, 13(2), pp. 101–118. DOI: 10.3390/ijfs13020101.

7. Kasoga, P. S. Heuristic biases and investment decisions: Multiple mediation of risk. *Journal of Management & Behavioural Science*, 2021, 1(2), pp. 45–63.

8. Jain J., et al. Heuristic biases as mental shortcuts to investment decision: Mediating role of risk perception. *Risks*, 2023, 11(4). DOI: 10.3390/risks11040072.

9. Ahmad, U., et al. Cognitive biases, robo-advisor and investment decision: Empirical investigation of risk, overconfidence and anchoring. *International Journal of Managerial Finance*, 2025, 21(1), pp. 15–38. DOI: 10.1108/IJMF-11-2024-0452.

10. Shah, T. A. Cognitive shortcuts in finance: Heuristics biases on investment decision - Mediating effect of risk perception. *Bulletin of Business and Economics*, 2024, 13(2), pp. 22–41.

11. Chaudhary, M. K. Exploring the mediating role of investors' risk perceptions: Cognitive biases and their impact on financial decisions. *International Management Financial Insights*, 2025, 7(1), pp. 56–77.

12. Widjayanti, C. E. Financial literacy innovation is mediated by financial attitudes and lifestyles on financial behavior in MSME players. *Journal of Innovation & Entrepreneurship*, 2025, 14, Art. 57. DOI: 10.1186/s13731-025-00525-5.

13. Valenzuela, M., Campos, S., & Martínez-Martínez, J. Financial literacy and innovation performance in SMEs: The mediating effect of risk-taking. *Innovation and Entrepreneurship in SMEs*, 2021, pp. 101–124. DOI: 10.4018/978-1-7998-7634-2.ch004.

14. De Blick G., et al. Advisors for micro-entrepreneurs: is one as good as another in accessing alternative finance? *Small Business Economics*, 2024, 62(3), pp. 1235–1256. DOI: 10.1007/s11187-024-00942-y.

15. OECD, Global Women's Entrepreneurship Policy Network. *Bridging the Finance Gap for Women Entrepreneurs: Insights from Academic and Policy Research*. OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship. Paris, OECD Publishing, 2025. DOI: 10.1787/75b52972-en.

16. Byuro natsional'noy statistiki Agentstva po strategicheskomyu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. Monitoring malogo i srednego predprinimatel'stva v Respublike Kazakhstan (na 1 yanvarya 2025 g.). Available at: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-org/publications/306674/> (accessed 10.01.2026).

17. Byuro natsional'noy statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. Monitoring malogo i srednego predprinimatel'stva v Respublike Kazakhstan (na 1 oktyabrya 2024 g.). Available at: <https://stat.gov.kz/en/industries/business-statistics/stat-org/publications/307163/> (accessed 08.12.2025).

18. Byuro natsional'noy statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. Monitoring malogo i srednego biznesa v Respublike Kazakhstan (na 1 aprelya 2025 goda). Available at: <https://stat.gov.kz/en/industries/business-statistics/stat-org/publications/408580/> (accessed 24.12.2025).

19. Analitika MSP 2050. Statistika razvitiya MSP. Kazakhstan. Available at: <https://www.msb2050.analitika.kz/ru/70> (accessed 12.12.2025).

20. Damu Entrepreneurship Development Fund. Report on the State of Small and Medium Enterprises in Kazakhstan. Available at: https://damu.kz/poleznaya-informatsiya/Damu_BOOK_ENG_inet.pdf (accessed 02.02.2026).

FINANCIAL LITERACY, COGNITIVE BIASES, AND THE EFFICIENCY OF RESOURCE MANAGEMENT IN SMES: EVIDENCE FROM THE TURKESTAN REGION

*B. Siyazbekkyzy, M.U. Daurbaeva, I. Shevchenko, E.E. Zhussipova**

M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Summary. *The article examines the impact of financial literacy and behavioral factors on the efficiency of financial resource management in small and medium-sized enterprises using the Turkestan region as a case study. The aim of the study is to empirically assess the influence of financial literacy and cognitive biases on financial decision-making and resource management efficiency. The study is based on a survey of 316 entrepreneurs, and the data were analyzed using correlation and regression methods. The results reveal a strong positive relationship between financial literacy and resource management efficiency, while behavioral biases negatively affect the rationality of financial decisions. Improving financial literacy and reducing the negative impact of behavioral factors contribute to strengthening the financial sustainability of small businesses.*

Keywords: *financial literacy, behavioral factors, financial resource management, small businesses, Kazakhstan, efficiency, cognitive errors.*

ФИНАНСОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ, КОГНИТИВНЫЕ ИСКАЖЕНИЯ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ РЕСУРСАМИ МСП: АНАЛИЗ ДАННЫХ ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

*Б. Сиязбекқызы, М.У. Даурбаева, И.И. Шевченко, Э.Е. Жусипова**

Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Резюме. *В статье рассматривается влияние финансовой грамотности и поведенческих факторов на эффективность управления финансовыми ресурсами субъектов малого и среднего предпринимательства на примере Туркестанской области. Целью исследования является эмпирическая оценка влияния уровня финансовой грамотности и когнитивных искажений на принятие финансовых решений и эффективность управления ресурсами. В рамках исследования проведено анкетирование 316 предпринимателей, данные обработаны с использованием корреляционного и регрессионного анализа. Результаты показали наличие устойчивой положительной связи между финансовой грамотностью и эффективностью управления ресурсами, а также выявили негативное влияние поведенческих искажений на рациональность финансовых решений. Повышение уровня финансовой грамотности и снижение влияния поведенческих факторов способствует укреплению финансовой устойчивости малого бизнеса.*

Ключевые слова: *финансовая грамотность, поведенческие факторы, управление финансовыми ресурсами, субъекты малого предпринимательства, Казахстан, эффективность, когнитивные ошибки.*

Авторлар туралы ақпарат:

Сиязбекқызы Болган – PhD докторанты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: s.bolgan@bk.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4375-8059>

Даурбаева Маржан Унеровна - экономика ғылымдарының кандидаты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: marzhan.daurbaeva@aezov.edu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7345-6648>

Шевченко Ирина Ивановна - аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: shii-11@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9413-9770>

Жусипова Эльмира Елбергеновна* – PhD, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: elmira_zhusipova@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7363-8214>

Information about the authors:

Siyazbekkyzy Bolgan – PhD student, M. Auezov South Kazakhstan university, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: s.bolgan@bk.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4375-8059>

Daurbaeva Marzhan Unerovna - Candidate of Economical Sciences, M. Auezov South Kazakhstan university, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: marzhan.daurbaeva@aezov.edu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7345-6648>

Shevchenko Irina Ivanovna - Senior lecturer, M. Auezov South Kazakhstan university, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: shii-11@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9413-9770>

Zhussipova Elmira Elbergenovna* – PhD, M. Auezov South Kazakhstan university, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: elmira_zhusipova@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7363-8214>

Информация об авторах:

Сиязбекқызы Болган - докторант PhD, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан, e-mail: s.bolgan@bk.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4375-8059>

Даурбаева Маржан Унеровна - кандидат экономических наук, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан, e-mail: marzhan.daurbaeva@aezov.edu.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7345-6648>

Шевченко Ирина Ивановна - старший преподаватель, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан, e-mail: shii-11@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9413-9770>

Жусипова Эльмира Елбергеновна* – PhD, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан, e-mail: elmira_zhusipova@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7363-8214>

Алынды: 03.12.2025

Қарауға қабылданды: 12.01.2026

Онлайн қолжетімді: 31.03.2026